

Илија БАЈОВИЋ*, i.bajovic90@gmail.com

ПОЛИТИЧКО-КУЛТУРНА ДЈЕЛАТНОСТ САВИЋА МАРКОВИЋА ШТЕДИМЛИЈЕ

ABSTRACT: *Savić Marković Štedimlija represents, in my personal opinion, an extremely negative figure in the history of Montenegro. The decision to write a thesis on Marković Štedimlija was made because he significantly changed his political and ideological stances throughout his career. It can be said that Štedimlija was a typical political convert and a national chauvinist whose intellectual theses were full of forgeries. He became known to the reading public during the Second World War in Zagreb, which was under the full control of the Ustaše regime led by Ante Pavelić. This paper will clearly show how Štedimlija adapted his political and ideological positions with the Ustaše regime of the time, from which he notably derived personal advantages.*

KEYWORDS: *Savić Marković Štedimlija, Independent State of Croatia, Ante Pavelić, Croatian Orthodox Church, Nazi Germany.*

Биографија Савића Марковића Штедимлије је сама по себи контроверзна, биографија човјека који јесте био конвертит, али који ће у крајњем бити препознат по својим антисрпским, антиправославним ставовима. То је у најкраћем била суштина политичког дјеловања Савића Марковића, дјеловања које ће у правом смислу те ријечи кулминирати током Другог свјетског рата, када ће овај публициста постати један од најистакнутијих гласноговорника усташког режима у Загребу и најближих сарадника Анта Павелића. Исто тако, на простору данашње Црне Горе можемо уочити политичке следбенике Савића Марковића који вјерно настављају тамо гдје је он стао у својој национал-шовинистичкој идеологији, идеологији коју је Штедимлија покушао наметнути својим политичким следбеницима којих, истини за вољу, у тадашњој

* Autor je magistar istorije.

Црној Гори није било много. Циљ овог рада је приказати на основу историјских чињеница лик и дјело Савића Марковића и последице до наших дана такве политике.

Савић Марковић рођен је 1906. године у Црној Гори, у Стијени Пиперској, у којој ће завршити основно школско образовање. Отац Савића Марковића, Михаило, по занимању је био земљорадник, мајка се звала Јелика, рођена Лакочевић. Савић Марковић је одрастао у једној сиромашној црногорској породици. Малу матуру ће завршити у подгоричкој гимназији 1923. године. Школовање ће наставити у градовима: Пећ, Ниш, Алексинац, Јагодина, док ће у Лесковцу матурирати. Треба нагласити да Савић Марковић никада није завршио факултет, иако је студирао право и филозофију. Интересантно је, исто тако, да у школским исправама гдје је уписивана народност, вјероисповијест и поданство, под именом и презименом Савића Марковића јасно пише: Србин, православне вјере.¹ Из ране биографије Марковић Штедимлије можемо издвојити неколико интересантних података. Када је у Црној Гори дошло до сукоба двије стране подијељене поводом питања уједињења, Марковић Штедимлија је иако млад учествовао у прогону присталица краља Николе. Временом постаје близак комунистима, због чега је избачен из подгоричке гимназије. Значајно је да је Савић Марковић (додатак презимену Штедимлија узео је по брду Штедим у свом родном крају), двадесетих година прошлог вијека почео објављивати новинске текстове и чланке. Збирка *Горитачка крв* је објављена у Београду 1928. године и ту су наведени разговори вођени са истакнутим политичарима између два свјетска рата.²

И прије него што је у Београду објављена *Горитачка крв*, овај аутор ће објављивати пјесме и чланке у часописима *Препорођај* и *Нишки гласник*. У једном од текстова, запажамо да се Штедимлија устремљивао на омладину која излази у кафане и пије алкохол. Тај текст показује да је на самом почетку каријере заступао српско становиште: „...Људи који се скупљају по кафанама, зар су то синови оних који своје кости оставише од Брегалнице до Дрине и од Кајмакчалана до острва Вида?!

¹ Растислав В. Петровић, *Црногорске усташе*, Београд, 1997, 24.

У овом раду приказаћемо цјелокупну личност Савића Марковића Штедимлије. Дакле период између два свјетска рата у коме ће се кроз публицистичке радове Марковић Штедимлије јасно видјети потпуно конвертитство и идеолошки заокрет до кога ће доћи крајем двадесетих година прошлог вијека. Исто тако, неспорна је чињеница да је Штедимлија био човјек акције, и те како жељан публицитета, и у намјери да буде у центру пажње он ће готово увијек објављивати текстове који су сами по себи привлачили пажњу читалачке јавности.

² Александар Стаматовић, *Историјске основе националног идентитета Црногораца 1918-1953*, Никшић, 2021, 335.

Они не само да се не могу назвати њиховим синовима, чак ни достојним наследницима земље у којој су живели наши преци-ослободиоци“.³ Иако је у поменутом тексту „наше претке Србе“ називао ослободиоцима, пар година касније своју национал-идеолошку конфузију потврђује у већ поменутој брошури *Горштакча крв*, у којој ће директно оптужити Србију за све наводно лоше што ће се догодити Црној Гори после уједињења 1918. године, ријечима: „Пре него народ стигне да рече своју реч, пре него закони којима су одговорни, стекну пуну снагу и пре него што потпуно оживи њихова бивша отаџбина, долазе специјални агитатори да на већ припремљеном терену завођењем Црне Горе за Голеш Планину остваре одредбе без њеног знања донете у Крфској декларацији...“⁴

Антисрпство Марковић Штедимлије имало је само један циљ: негирати српски карактер Црне Горе, као и српски идентитет Црногораца. Он је своју шовинистичку и фалсификаторску идеологију заснивао и развијао под снажним утицајем хрватских национал-шовиниста као што су Иво Пилар, др Милан Шуфлај, др Доминик Мандић, др Младен Лорковић. Поменути хрватски идеолози су настављачи политике др Анта Старчевића који ће у другој половини 19. вијека идеолошки ударити темеље усташком покрету, идеологији зла. И Штедимлија и Секула Дрљевић своју концепцију, већ је наведено, заснивали су под утицајем поменутих идеолога. Ови црногорски сепаратисти ће прихватити фалсификовану и историјски неутемељену тврдњу хрватских шовиниста да је простор старе Дукље заправо био простор под именом Црвена Хрватска, па су с тим у вези Црногорци поријеклом Црвени Хрвати, римокатолици који ће временом под утицајем Византије примити православну вјеру. Радови Ива Пилара *Јужнославенско питање и Свјетски рат - приказ цјелокупног стања* као и херцеговачког фрањевца др Доминика Мандића *Црвена Хрватска* заправо ће бити радови на којима ће се темељити Штедимлијина антисрпска шовинистичка идеологија.⁵ Већ поменути Иво Пилар у свом дјелу *Јужнославенско питање* обрађује између осталог и српску историју од средњег вијека. Исто тако, овај аутор се базира на, како каже, појашњавању појма великосрпства и његовог значења. Поменути аутор је између осталог имао намјеру да српски народ представи као окупаторски, тј. српство као национал-политички појам који има по Пилару крајњи задатак да покори цијели Балкан. Иво Пилар је у свом дјелу покушао да појасни утицај Српске православне цркве на државу српску од средњег вијека надаље. Тако овај аутор у

³ Р. Петровић, *нав. дјело*, 24.

⁴ Исто, 25.

⁵ Будимир Алексић, *Огледи из историје Црне Горе и Боке*, Никшић, 2022, 8-9.

поглављу *Србско-православна црква као народно-политички чинбеник* покушава описати српску цркву као институцију која је потпуно била у служби државе када је требало асимиловати остале народе на овим просторима. Читајући радове поменутих хрватских идеолога, лако се може закључити да су управо они имали највећи утицај на самог Штедимлију, да је заправо он имао од кога да учи како и на који начин ширити антисрпску пропаганду.⁶

Иако је Штедимлија покушавао да оптужи државу Србију да је без знања Црне Горе донијета одлука о њеном уједињењу са Србијом, ипак такав став Штедимлије на најбољи начин демантују комите црногорске. Они ће, наиме, јула 1918. године на скупу у Добриловини јасно поручити да се борба против окупатора наставља до коначне побједе и уједињења Црне Горе и Србије под династијом Карађорђевић. Од важности је поменути и једну брошуру Марковић Штедимлије у којој се преноси став противника уједињења, тј. присталица краља Николе гдје се између осталог наводи да је у интересу српског народа да двије српске државе (мисли се на Црну Гору и Србију) на Конференцији мира наступају као двије засебне државе из простог разлога да, ако једна српска држава не добије тражено, то добије друга српска држава. Дакле, овај аутор у својој брошури наводи предлоге црногорских зеленаша у којима се јасно може видјети њихова национална припадност, а која је била недвосмислено српска.⁷

Описујући Божићну побуну 1918. године, Штедимлија наводи да је то била побуна против окупаторске војске, али у наставку признаје да побуна није узела већег маха, да су се побуњеници врло брзо разбили на више страна. Штедимлија је покушао посебно да опише догађаје након неуспјеле побуне. Намјера овог аутора је била потпуно јасна, потенцирати сукобе у земљи након 1918. године, са јединим циљем да се присталице уједињења прикажу као издајници црногорски у првом реду Извршни народни одбор, црногорска омладина али са друге стране и држава Србија.⁸ У поменутих брошурама се не могу пронаћи подаци о

⁶ Иво Пилар, *Јужнославенско питање, приказ цјелокупног питања*, Винковци, 2017, 162, 168-169.

Да је национални идентитет Црногораца до постојања независне црногорске државе, дакле до 1918. године био српски у то нема сумњу ни савремени црногорски историчар др Живко Андријашевић, који у својој књизи *Нација с грешком* јасно истиче: „И ми сматрамо да је доминација српске националне свијести Црногораца неспорна до 1918. године.“ (Живко М. Андријашевић, *Нација с грешком*, Подгорица, 2007, 155).

⁷ Р. Петровић, *нав. дјело*, 28, 30-31.

⁸ Исто, 32-33.

Након Другог свјетског рата, у Црној Гори се спроводи планска денационализација српског народа. У покушају да се оспори српски идентитет, у Црној Гори се све више форсира измишљена прича везана за тзв. црногорски језик и цркву, прича без икаквог

злочинима које су починиле одметничке зеленашке чете, па се тако не помиње убиство попа Крста Радуловића, не помињу се убиства жандарма, војника, официра, цивила итд.⁹ Штедимлија ће такође у својим радовима крајем двадесетих година 20. вијека, дати кратак осврт односно коментар о владици Петру II Петровићу. Тако је поменути аутор 1929. године у загребачком *Обзору* објавио чланак у коме се описује Његошев однос према Косову и каже се између осталог: "...Није била доста онаква трагедија на Косову да заплаши Србе од нове борбе за слободу која би се могла поново завршити Косовом..."¹⁰ Такође у чланку *Црногорски пјеснички култ* (Обзор, 1929.) овај аутор ће величати црногорску државу кроз њену историју како каже на славу и хвалу цијелог српског рода.¹¹

Иако се у нашем времену покушава ставити знак једнакости између идеологије Марковић Штедимлије, Секуле Дрљевића и црногорских зеленаша-присталица краља Николе, за објективне историчаре који научно приступају у складу са чињеницама црногорској прошлости, таква дилема уопште не постоји. Наиме Марковић Штедимлија је заступао тезу да су Црногорци по вјери католици а по нацији Црвени Хрвати, на тај начин овај аутор је покушавао да удаљи Црногорце од српког национа, док су са друге стране црногорски зеленаши имали јасну националну и државотворну концепцију, која је била недвосмислено српска. Тако политички лидер зеленаша после Првог свјетског рата Михаило Ивановић у Народној скупштини у Београду фебруара 1924. године изјављује следеће: "...Господо ми Срби стојали смо на челу покрета националног ослобођења...Црна Гора била је вазда српска и мора остати српска, али са највише права, јер у јединство уноси највише заслуга..."¹²

Своју каријеру Савић Марковић крајем двадесетих година прошлог вијека наставља у Загребу. У Загребу ће успоставити везу са хрватским политичарима, културним и научним радницима који су били препознати по свом национал-шовинизму. У Загребу ће се врло брзо афирмисати као новинар који ће објављивати текстове у бројним листовима на политичке, књижевне, историјске теме. И у Црној Гори ће се

историјског утемељења. Покушаји расрбљавања Црне Горе подржавани су од појединих сепаратистичких кругова унутар бивше Југославије. (Јован Р. Бојовић, „Српски народ у Југословенској федерацији 1945–1991“, Историјски записи, 1-4, Подгорица, 1993, 234).

⁹ Исто, 40-41.

¹⁰ Исто, 47-48.

¹¹ Р. Петровић, *нав. дјело*, 48.

¹² Будимир Алексић, *Црвено-Црна Гора, О унијаћењу и кроатизацији Црне Горе некад и сад*, Никшић, 2002, 25-26.

објављивати чланци Марковић Штедимлије прије свега у подгоричком листу *Zeta*. Крајем двадесетих година 20. вијека и др Секула Дрљевић све више времена проводи у Загребу, у коме ће се и повезати са значајно млађим Марковић Штедимлијом са којим започиње сарадњу на културно-политичком плану.¹³

Вођен идеологијом поменутих хрватских теоретичара, Марковић Штедимлија у својим радовима има само један циљ, негирати све српско у Црној Гори и представити Црногорце као засебан народ у односу на Србе. Тако ће у својој брошури *Основи црногорског национализма* издатог у Загребу 1937. године промовисати црногорски национални идентитет. Из поменуте брошуре, можемо издвојити следеће: „...Црногорци су неколико стотина година, потпуно самостално издвојени, на јединственом и непрекидном територију међусобно опћили и заједнички живјели...Ако је заиста нација скуп људи спојених заједницом судбине и заједницом карактера, онда су Црногорци са својом јединственом и издвојеном заједницом судбине и са својом специјалном заједницом карактера најбољи примјер једне већ формиране нације...“¹⁴

Суштина културно-политичког дјеловања Штедимлије била је између осталог да у својим радовима покаже како су преци данашњих Црногораца били заправо Хрвати, као и то да се првобитно њихова земља звала Црвена Хрватска. У радовима овог аутора се такође истиче да су преци Црногораца у средњем вијеку тобоже изгубили хрватску свијест

¹³ А. Стаматовић, *нав. дјело*, 335.

Како су неки од истакнутијих црногорских историчара 20. вијека гледали на национално питање у Црној Гори, можемо видјети из радова угледног историчара из социјалистичког времена, проф. др Димитрија Дима Вујовића. У својој књизи *Прилози изучавању црногорског националног питања*, Вујовић јасно каже: „Црногорци су се стално осјећали и исказивали као припадници српске етничке масе.“ Дакле, за Вујовића је такође неспорна српска национална свијест код Црногораца, коју су као апсолутну чињеницу прихватили црногорски историчари, без обзира што је друга половина 20. вијека пројектована од комунистичког режима за формирање црногорске нације. За Вујовића је такође неспорна чињеница да је српски идентитет и српски језик она константа која је код Црногораца била увијек присутна и која није доживљавала било какве промјене. (Др Димитрије Димо Вујовић, *Прилози изучавању црногорског националног питања*, Никшић, 1987, 172).

¹⁴ Б. Алексић, *Огледи из историје Црне Горе и Боке*, 13-14.

Конвертитство Марковић Штедимлије се јасно може уочити упоређивањем његових текстова кроз неколико деценија његовог прије свега публицистичког стваралаштва. Дакле, описујући одређене историјске догађаје и процесе из наше прошлости, Штедимлија на почетку своје каријере недвосмислено сматра да је Црна Гора класична српска држава и да су Црногорци припадници српског народа. Марковић ће и у загребачком листу *Обзор* објавити чланак *Црна Гора у прошлости*, гдје такође велича стару славу црногорске државе са јасном српском идеологијом државотворном. Дакле, циљ је јасан, приказати прошлост Црне Горе са снажном српском компонентом. (А. Стаматовић, *нав. дјело*, 338–339).

формирањем моћне државе Немањића крајем 12. вијека када се наводно потискује хрватска у корист српске националне свијести. Штедимлија ће у наредном периоду, као вјеран сарадник усташком режиму имати специјалан задатак да ради на зближавању Црногораца, Хрвата и Албанаца који су требали удружено да дјелују против Срба. С тим у вези, он ће у усташком листу *Хрватски народ* 18. фебруара 1944. године објавити један текст под насловом *Путоказ др Милана Шуфлаја* гдје наводи следеће...“Хрвати, Црногорци и Албанци разликују се од других сусједних народа тиме што је код њих необично развијен смисао за прошлост и за одржавање смјерница оних сила, које су ове народе одржале у прошлости и које им дају снагу за будућност“.¹⁵ Овдје се дакле анализирају геополитичке идеје Милана Шуфлаја о успостављању што ближих односа између Црногораца, Албанаца и Хрвата, и јачању утицаја на овим просторима западне европске културе противно са друге стране како каже „подивљалом балканском човјеку“ (ту се прије свега мисли на припаднике српског али и других православних народа на Балкану). Наведени ставови, јасно нам откривају да је заправо овај аутор био главни узор савременим дукљанским идеолозима који су крајем 20. вијека такође заговарали медитеранску унију између Црногораца, Хрвата и Албанаца међу којима се свакако истиче Јеврем Брковић бивши председник Дукљанске академије наука и умјетности.¹⁶ Потпуно је јасно да је Савић Марковић, кроз свој публицистички рад покушао повезати црногорски идентитет са хрватским. Даље овај аутор покушава да појасни како је тзв. црногорска црква само по свом имену била православна, и да је утицај Русије на Црну Гору био толико евидентан, да је наводно и црква како то сматра Штедимлија само и једино због Русије прихватила односно држала се православних обреда.¹⁷ Исто тако и усташки идеолог Крунослав Драгановић у својим радовима је истицао хрватско идентитетско обиљежје Црногораца. Тако је Драгановић између осталог о Црној Гори говорио следеће:...“Црна Гора недвојбено спада у оне балканске земље у којима је католицизам пријелазом народнога мноштва на раскол претрпио најтеже губитке...”¹⁸

Да је утицај Штедимлије на бројне црногорске односно дукљанске интелектуалце био евидентан, можемо између осталог видјети и на примјеру др Милорада Никчевића, некадашњег професора књижевности на Педагошком факулету у Осијеку и оснивачу Црногорског друштва *Монтенегро-Монтенегрина* у Хрватској. И Никчевић ће заго-

¹⁵ Исто, 14–15.

¹⁶ Исто, 15–16.

¹⁷ Александар Раковић, *Црногорски сепаратизам*, Београд, 2019, 69–70.

¹⁸ Исто, 71.

варати идеју о формирању Црногорске православне цркве, црногорског језика. У једном разговору који је објављен 1995. године Никчевић између осталог наводи и следеће:...“Као што вам је познато у остатку садашње тзв. ех Југославије једино Црногорци не говоре и не пишу својим црногорским језиком него туђим, српским језиком, како је то уписано у тзв. Устав Црне Горе (1993), Црногорски народ не може се никада одрећи свог језика јер је то дио нашег националног бића...”¹⁹ Даље Никчевић истиче:..“У раздобљу црногорске духовне клонулости свјетска иноземна знанствена и политичка средишта, послужена из „српске знанствене школе“, антидатирала су почетке црногорске културе и државотворности и безочно је ситуирала у српску окупаторску немањићку династију...”²⁰

Овдје је ипак најважније нагласити културно-политичко дјеловање Савића Марковића Штедимлије током Другог свјетског рата, када овај новинар и публициста постаје класични слуга усташком режиму у Загребу. Како је Савић Марковић гледао на овај велики свјетски рат, и ком се царству приклонио можемо лако уочити на основу једног писма односно апела који ће овај усташки агент објавити у штампи 10. априла 1941. године. У поменутом писму он назива нацистичку и фашистичку војску ослободилачком, истичући да су Црногорци пријатељи њемачког Рајха јер су и они како каже „прихватили борбу против југословенске војске само да би се ослободили“.²¹ Након завршеног априлског рата подстакнут и осокољен новим дешавањима, Штедимлија у Загребу оснива *Црногорски национални комитет*, са крајњим циљем да овај комитет окупи Црногорце који су живјели на простору НДХ. Преко поменутог комитета обраћа се др Младену Лорковићу државном тајнику у Министарству вањских послова на следећи начин:..“Како Вам је познато Црногорце са Хрватима не везује трајно само двадесет двогодишња мучна и крвава борба против србијанског насиља, које им је било наметнуто силом и преваром, него их везују вјековне симпатије, заједничка прошлост и крв, као што ће их надајмо се у Бога и у наше моћне савезнике, везивати боља и сретнија будућност у новом еуропском поретку...”²²

О активностима Штедимлије у НДХ, исцрпно говори и некадашњи министар спољних послова НДХ М. Алајбеговић. Алајбеговић истиче да је Штедимлија посједовао велики број новинских текстова као и чланака, литературе и биљежака са политичким освртом на бал-

¹⁹ Милорад Никчевић, *Одсјаји култура, Хрватска и црногорска култура стољећима*, Загреб, 2002, 133–134.

²⁰ Исто, 151.

²¹ Р. Петровић, 56–57.

²² Исто, 57.

канске прилике. Да је овај публициста био у правом смислу те ријечи у служби усташком режиму, потврђује и чињеница да је за потребе Министарства спољних послова израђивао политичко историјске радове.²³ Уз подршку НДХ власти како је већ наведено, он ће врло брзо по проглашењу ове наци-фашистичке творевине у Загребу основати *Црногорски национални комитет* као и *Уред Црногораца*.²⁴ Са друге стране у црногорском листу *Зета* 21. маја 1941. године биће објављен један текст *Црногорци у Хрватској уживају пуну слободу*, гдје се јасно наводи следеће: “Министарство унутрашњих послова Независне Хрватске Државе донијело је 14. маја решење бр. 2661 да се Црногорци у држави Хрватској имају сматрати припадницима једног пријатељског народа, па да се према томе на њих не односе наредбе које важе за Србе. Према тој одлуци, Црногорци се могу слободно кретати и обављати своје послове, те добијати намјештења, и ако су православни. Ова је одлука донесена на темељу споразума са Црногорским Националним Комитетом у Загребу чији је представник г. С. М. Штедимлија. Црногорски народ најтоплије поздравља ову одлуку, која засвједочава братство слободне Црне Горе и слободне Хрватске.”²⁵

Јасно се дакле може препознати да је анти-српско као и анти-православно дјеловање Марковић Штедимлије било у потпуности повезано са оним анти-српским дјеловањем које ће током цијелог Другог свјетског рата имати режим Анта Павелића. С тим у вези читаоца апсолутно и не треба да чуди, зашто су и Штедимлија и Секула Дрљевић били миљеници усташког режима и зашто је Павелић тако држао до њих.

Исто тако Марковић Штедимлија током Другог свјетског рата радио је и на стварању тзв. Хрватске православне цркве на простору НДХ. Значајну помоћ за реализацију таквог пројекта добија директно од Анта Павелића и Андрије Артуковића, који су на овај начин само наставили са политиком елиминације српског народа са простора под усташком контролом. У пројекту стварања тзв. Хрватске православне цркве учешће ће узети и руски калуђер, поријеклом из Украјине Гермоген. Стварање ове фиктивне цркве биће заправо покривалица за коначни обрачун са српским становништвом у НДХ. За овог сепаратисту се веже прича коју ће сам измислити а односи се на тзв. *црногославље* као посебан облик православља које је наводно проистекло из римокатоличке цркве.²⁶ Да би се стварање ове фиктивне цркве озаконило, 1942. годи-

²³ Богдан Кризман, *Усташе и Трећи Рајх*, Љубљана, 1983, 244–245.

²⁴ А. Стаматовић, *нав. дјело*, 335.

²⁵ Исто, 335–336.

²⁶ Исто, 336.

Григориј Иванович Максимов (1861–1945) потиче из козачке породице. Основну

не се доноси и *Законска одредба о Хрватској православној цркви*. У првом члану законске одредбе наводи се да је Хрватска православна црква аутокефална на територији НДХ. Представници Хрватске православне цркве ће 29. маја 1942. године званично посјетити и хрватског поглавника Павелића. Ову тзв. црквену делегацију предводиће и њен први човјек Гермоген, који ће хрватског поглавника поздравити усташким ускликом „За дом“! У цркви Светог Преображења у Загребу, јуна 1942. године биће устоличен нови митрополит ове не црквене већ политичке организације. Јако је интересантно видјети, и какав је био став званичног Ватикана по питању оснивања Хрватске православне цркве. Наиме, хрватски изасланик при Ватикану Никола Рушиновић писао је Младену Лорковићу о томе какав је став Ватикана по питању оснивања ове цркве, гдје између осталог наводи да је Ватикан са великим задовољством примио вијест о оснивању тзв. Хрватске православне цркве, сматрајући да је то пут ка унији односно пут који ће водити ка нестајању православља. Даље у извјештају Рушиновић наводи и дјелове разговора са кардиналом Тисераном који су везани за оснивање тзв. Хрватске православне цркве. Између осталог о хрватској цркви Тисеран каже да су и сами Њемци признали хрватску цркву, после тоталних злочина који су се десили над српским народом и свештенством српске цркве, гдје интересантно овај кардинал за те злочине оптужује не само нацисте него и сам Ватикан. Чињеница да је хрватску цркву основао Анте Павелић, била је сама по себи довољна да кардинал Тисеран закључи да она нема било какав значај нити утицај.²⁷

Нови поглавар тзв. Хрватске цркве је положио и заклетву Павелићу, са титулом архиепископа загребачког. У заклетви се јасно наводи да ће Гермоген као црквени поглавар бити вјеран како хрватској држави тако и њеном поглавнику Павелићу.²⁸ Близак сарадник ове тзв. црквене организације био је и Марковић Штедимлија, који ће између осталог уређивати календаре, годишњаке и новине тзв. Хрватске цркве. Он

школу ће завршити у Ногавском, средњу школу завршава у Устјмедвједицкаја, духовну академију у Кијеву. Захваљујући свом образовању, Гермоген ће врло брзо напредовати у црквеној хијерархији. Наиме Гермоген ће 1889. године постати службеник у једној женској црквеној гимназији у Новочеркаску. Године 1906. постаје ректор Богословије у Саратову. Касније бива постављен за архиепископа јекатаринославског и новомосковског. Након револуционарних превирања и грађанског рата у Русији, Гермоген долази у краљевину СХС 1922. године. Одлуком Синода руске цркве, Гермоген ће се преселити у Атину, гдје је добио на управу одређене црквене општине. После револуције у Грчкој враћа се у Београд, и најчешће борави у фрушкогорским манастирима, Раваници и манастиру Гргетег. (Вељко Ђурић, *Усташе и православље*, Београд, 1989, 146—147).

²⁷ Вељко Ђурић, *нав. дјело*, 141—142, 144, 153—154.

²⁸ Исто, 145—146.

постаје и уредник службеног гласила *Глас православља*, као и *Православног календара* Хрватске православне цркве за године 1943, 1944, 1945.²⁹

Оснивањем Хрватске православне цркве, наравно положај Срба се ни у ком погледу неће побољшати у НДХ. Процес насилног покатоличавања српског становништва, биће настављен и интензивираан и након оснивања ове тзв. православне цркве 1942. године. У књизи Виктора Новака, *Магнум Кримен* у посебном поглављу под насловом *Терор и католичкење* јасно се наводе сви злочини почињени над српским народом у којима је активно учешће узело и католичко свештенство.³⁰ Подударност идеологије коју је заступао Штедимлија са идеологијом хрватских национал-шовиниста није случајна. Тако ће с тим у вези и бројни хрватски интелектуалци неколико деценија после Другог свјетског рата, у својим радовима често истицати и права тзв. Црногорске православне цркве. Један од њих је и Вјекослав Перица правник који је у својој књизи *Балкански идоли* навео између осталог и следеће: "...да су Ватикан и католичка штампа доливали уље на ватру и давањем подршке покрету за аутокефалност православне цркве у Црној Гори. Присталице тог покрета тврдили су да је католичка надбискупија у Бару најстарија црква у Црној Гори. Они су такође истицали да је аутономна национална православна црква у краљевини Црној Гори укинута и припојена Српској православној цркви 1920. године..."³¹ Са друге стране од важности је поменути да је на Бискупској конференцији СР Југославије одржаној, 9. маја 2000. године било говора и о тзв. црногорској цркви, гдје се између осталог наводи следеће: "...у Црној Гори постоји напетост због самопроглашења Црногорске православне цркве. Католичка црква сматра да је то унутрашњи проблем Српске православне цркве..."³²

Штедимлија ће исто тако по оснивању црногорског комитета, донијети одлуку да помаже само оним Црногорцима који су били њему блиски, и који су били спремни да се за њихову ствар боре и у самој Црној Гори. С тим у вези, он се 12. маја 1941. године обраћа Министар-

²⁹ Исто, 175.

³⁰ Виктор Новак, *Магнум Кримен*, Београд, 1986, 601–804.

³¹ Велибор Џомић, *Црногорска лажна црква*, Подгорица, 2008, 75–76.

³² Исто, 76–77.

За једног од најистакнутијих усташких чиновника, Еугена Кватерника, подобни Црногорци су били само они који су добијали потврду од Марковић Штедимлије односно од Црногорског националног комитета. Ова чињеница нам јасно говори да је усташка власт и на овај начин исказала прије свега пуно повјерење у рад Црногорског комитета тј. самог Штедимлије. Уз помоћ усташких власти, Штедимлија се огласио путем радија и позвао све Црногорце који су живјели у Загребу да се у тачно одређеном термину јаве представнику Црногорског комитета. (Р. Петровић, *нав. дјело*, 59–60).

ству унутрашњих послова НДХ како би са њима до краја утаначио до детаља начин добијања потребне документације, а све у циљу заштите оних људи који су припадали црногорској а не српској нацији. Дакле и међу људима црногорског поријекла било је и оних неподобних за које Штедимлија није уопште марио. Потребне „исказнице“ ће издавати Црногорски комитет под управом Штедимлије, оним људима који су себе сматрали националним Црногорцима а не Србима. Са друге стране Министарство унутрашњих послова НДХ ће 14. маја 1941. године потврдити да се само оним Црногорцима који себе сматрају за засебну нацију у односу на српску за вријеме боравка у НДХ гарантује како лична тако и имовинска безбједност.³³

Од важности је истаћи да се *Црногорски национални комитет* у НДХ, оснива у договору са усташким поглавником Антом Павелићем. У моменту оснивања овог комитета, усташки званичници у Загребу су вјеровали да ће Секула Дрљевић уз помоћ фашистичке Италије основати „Неовисну државу“, која би по природи ствари била вјеран савезник Павелићевој држави. Значајно је нагласити да ће црногорски комитет по утврђеном плану послужити Штедимлији да на лакши начин дође до новца, јер су сви грађани који су од овог комитета добијали исказнице, њега дебело новчано награђивали. У првом реду Јевреји који су добијали потврде да су црногорске националности. Дакле овај комитет је Штедимлија основао како би без већих проблема могао да уновчи свој „патриотизам“ и љубав према својој домовини.³⁴ О његовом богатству стеченом током рата, говориће и његов партијски колега др Саво Башовић, на саслушању после рата. Између осталог о Штедимлији Башовић је рекао:...“У усташкој Хрватској је сматрао да има снажну одскочну даску и потпорањ... Постао је већи католик од папе и већи усташа од Павелића. Једино се у друштву усташа осјећао као да је код своје куће, а друштво Црногораца је избјегавао...Живио је на великој нози и

³³ Р. Петровић, *нав. дјело*, 58-59.

Како је црногорска влада са краљем Николом Петровићем на челу, гледала на свеукупна црквена питања на овим просторима, јасно се види из текста који је објављен у *Гласу Црногорца* у Паризу када су и краљ и влада били у емиграцији. У тексту под насловом *Српска патријаршија* истиче се како је након 1918. године српска црква поново уједињена, али не под патријархом пећким него карловачким. Јасно се истиче да то право припада само пећком митрополиту који треба да преузме црквену титулу патријарха, правдајући свој став чињеницом да је за вријеме цара Душана 1346. године управо у Пећи основана српска патријаршија. Даље се у тексту истиче: „Чим се Црна Гора васпостави, митрополит пећски има бити проглашен са свима његовим историским правима за патријарха целокупне српске православне цркве...“ (Будимир Алексић, Славко Крстајић, *Трговци душама, Дукљанско-монтенегрински вјерски трафикинг у свјетлости докумената*, Никшић, 2003, 172).

³⁴ Р. Петровић, *нав. дјело*, 60.

трошио милионе. Тврдио је да има толико новца да их не може потрошити... Знам и то да су многи Црногорци давали добре прилоге за спасавање других Црногораца, но колико и у којој мјери је то Штедимлија трошио у своје сврхе и на своје потребе, то опет не знам. Вјерујем да од тога није имао материјалне штете већ само користи³⁵. Јануара 1942. године, *Црногорски комитет* је преименован у *Црногорски уред*, у коме ће такође Штедимлија водити главну ријеч.³⁶ Већ је наглашено да је Штедимлија као усташки чиновник, имао специјалан задатак да пропагандним путем шири мржњу према Србима, кроз бројне текстове, чланке и књиге које ће између осталог објављивати и на њемачком језику. Тако ће у хрватском часопису *Нови поредак* објавити чланак под насловом *Слободна Црна Гора*, 5. јула 1941. године, у коме је између осталог писао да су Црногорци хрватско-илирског поријекла. Исто тако овај публициста наглашава да су Црногорци истог поријекла и са народом сјеверне Албаније, посебно истиче да су и једни и други током средњег вијека били католици. Према Штедимлији и народни језик Црногораца је истовјетан са језиком Хрвата, при чему истиче:..." У језичком погледу чини Црна Гора са Хрватском исту област, пошто су се тамо задржали трагови дијалеката хрватског језика..."³⁷ У мору фалсификата које износи наглашавамо и његов став о тзв. Црногорској цркви, за коју каже да је била увијек независна и да није никад признавала власт Српске патријаршије. Даље овај аутор нескривено исказује велику радост и коментарише да ће будућа независна црногорска држава бити вјеран савезник фашистичкој Италији, и да ће црногорска влада уредити прилике у земљи у духу новог поретка који граде како каже Фирер и Дуче (мислећи на Адолфа Хитлера и Бенита Мусолинија). Своје хистеричне, анти-српске радове Штедимлија ће такође објављивати и у осталим усташким листовима као што су *Хрватски народ*, *За дом* и други.³⁸

³⁵ Исто, 61–62.

³⁶ Исто, 62.

³⁷ Исто, 63.

³⁸ Исто, 64.

Посебно питање, када говоримо о тзв. Хрватској православној цркви је и улога њемачке обавјештајне службе као и њемачког посланика у Загребу Зигфрида Кашеа. Наиме, основни њемачки циљ је био одржавање мира на оним просторима које су нацисти окупирали и гдје власт чине људи блиски њима. Поменути њемачки посланик у Загребу ће често водити дуге разговоре са усташким поглавником Павелићем. Између осталог, Каше је често подвлачио Павелићу да је главни циљ нацистичке Њемачке одржавање мира, па је с тим у вези и предложио Павелићу разматрање формирања тј. стварања нове црквене организације на подручју НДХ. Имена људи који су припадали њемачкој обавјештајној служби, а који су имали значајан утицај када је у питању формирање ове тзв. црквене организације су: Ханс Хелм, Адалберт Кунгел, Марбот Шумахер. Ови њемачки обавјештајци су јако добро познавали прилике на овим про-

Штедимлија ће у пропагандном дијелу дати значајан допринос у промовисању тзв. Хрватске православне цркве о којој је већ било ријечи. У хрватском гласнику *За дом* објављује чланак *Оснутак Хрватске православне цркве*. У истом усташком листу, он ће објавити и разговор са поглаваром ове тзв. црквене организације Гермогеном који ће насловити *Хрватски православни вјерници захвални су поглавнику*. Оваква црквена организација је требала да убрза процес утапања српског народа у хрватски национ, па с тим у вези Штедимлија пише текст под насловом *Положај православља у Хрватској* гдје се наводи следеће:...“Али сам је Поглавник у истом говору нагласио, да у Хрватској не може постојати србска православна црква, дакле црквена организација православља, која овиси о туђој држави и о народу, који није хрватски, нити живи у Хрватској...”³⁹ Овдје ћемо навести још један чланак овог усташког аутора, који је у мору својих текстова, објавио и један под насловом *Поглавник др Анте Павелић*. У поменутом тексту о Павелићу Штедимлија каже:...” У животу хрватског народа први пут се догађа да су у истој особи сједињени државни поглавар и народни вођа. Поглавник др Анте Павелић, издржавши у борби за ослобођење Хрватске и за обнову њене државне независности најтеже часове и највеће напоре, побједио је захваљујући својим особним врлинама и духовној снази, у којој су оживјеле све оне снаге које су у далекој прошлости повезивале хрватски народ у једну заједницу и водиле га к једном циљу...Одлучношћу и снагом најбољега што је нашао у своме народу, у часу када је то било најнужније, Поглавник је једним револуционарним захватом ослободио Хрватску туђинског јарма, обновио њену државну независност и поставио темељ њеном даљем развоју у слободи, срећи и благостању. Тиме је постигао оно што није могао постићи ни један Хрват од краља Звонимра до наших дана. Хрватски народ је сретан што га је Провидност обдарила особом Поглавника, остваритеља његових вјеровних тежњи за чије су остварење пали толики мужеви, проливено толико крви и суза, претрпљено толико патњи као да се непрекидно водио један од најкрвавијих ратова...”⁴⁰ Говорећи о нацистичкој Немачкој и фашистичкој Италији, Штедимлија јасно наводи:...”Поглавник се ставља безувјетно на њихову страну и везује судбину свога народа за њихову судбину. Својим далековидим оком Он је јасно уочио да начела

сторима, самим тим што су и неки од њих рођени на територији бивше Југославије. Нацистички обавјештајцац Шумахер ће и прије почетка рата одржавати везе са појединим лицима из црквених редова, међу којима је свакако био и будући поглавар тзв. Хрватске православне цркве Гермоген. (Вељко Ђурић, *нав. дјело*, 148–149).

³⁹ Исто, 67-68.

⁴⁰ Исто, 69.

новог реда, која су прогласили и промицали фашизам и национални социјализам, да поредак у свиету какав су тражиле Хитлерова Њемачка и Дучеова Италија одговарају у подпуности пробитцима хрватског народа и стварају му могућност да се развије у један велики, моћан и уљудбен народ у властитој независној држави, која ће у новом еуропском поредку заузети одговарајуће мјесто...⁴¹

Како је Штедимлија доживљавао усташког вођу Павелића, јасно се види на основу цитираног текста чији је и сам аутор. Дакле текст који обилује уважавањем и рекло би се страхо-поштовањем према усташком поглавнику, писан са јединим циљем да се оправда политика коју је овај усташки вођа спроводио.

Као што је познато, Марковић Штедимлија је био близак сарадник Секуле Дрљевића. С тим у вези, Дрљевић ће Штедимлију упутити код њемачког посланика у Загребу 4. јула 1943. године са идејом да ова двојица црногорских сепаратиста добију подршку од Њемаца у пројекту поновног формирања независне црногорске државе. Њемцима је с друге стране, идеја о васпостави црногорске државе под њиховом контролом била интересантна из простог разлога што би се њеним формирањем спријечило надирање партизанских јединица у Црну Гору. Покушаји да се уз њемачку подршку додатно прошири граница црногорске државе неће успјети, као што нису успјели ни предлози да се успостави савезништво са Албанијом, Бугарском и Грчком. Овакви планови црногорских сепаратиста неће имати већи значај, јер су се и сами Њемци доласком у Црну Гору врло брзо увјерили да су приче ових црногорских издајника засноване само на стварању пожељне слике стварности која није одговарала реалном стању у Црној Гори. Тако ће Њемци преко Хермана Нојбахера у Црној Гори формирати Народну управу на челу са Љубом Вуксановићем.⁴² Увидјевши да ствари измичу контроли, Дрљевић се одлучује да направи нови политички корак па с тим у вези

⁴¹ Исто, 70.

Да је Штедимлија покушавао прво преко фашистичке Италије, а посебно након њене капитулације преко нацистичке Њемачке да оствари свој пројекат о „Неовисној Црној Гори“ сасвим је јасно. Његов крајњи циљ, као што је познато, био је да Црну Гору одвоји, како је говорио, од „непријатељског“ српског утицаја. Штедимлија је отворено разговарао са високим њемачким војним и политичким чиновницима, и нудио им чак пропагандну помоћ, а све због добијања подршке како би се формирала црногорска држава под њиховим протекторатом. Да би остварио свој циљ, он није бирао средства. Он се чак обраћа и Милу Будаку у жељи да му предочи како нацистичка Њемачка након капитулације Италије није ништа значајније урадила да им помогне у пројекту васпоставе независне црногорске државе. Овдје, дакле, тражи помоћ од Будака како би влада НДХ ургирала код власти у Берлину да се црногорско питање покрене. (Р. Петровић, *нав. дјело*, 82–83).

⁴² А. Стаматовић, *нав. дјело*, 336–337.

јула 1944. године формира у Загребу нову владу тзв. *Црногорско државно вијеће*. Наравно ова акција црногорских сепаратиста подржана је од стране једног броја њемачких и усташких чиновника. Ова тзв. влада формирана је у стану Секуле Дрљевића у Загребу, а фиктивно мјесто предсједника те владе је припало самом Дрљевићу.⁴³

Црногорско државно вијеће је бројало укупно седам чланова међу којима је био и Марковић Штедимлија. О формирању ове тзв. црногорске владе биће обавијештени и представници власти у Загребу, који су им омогућили да своју владу и циљеве представе преко радија *Глас Хрватске* као и листа *Усташки граничар*. Њемачки посланик у Загребу Зигфрид Каше био је један од најзаинтересованијих за формирање ове фиктивне владе, надајући се да би од ње и Њемци могли имати одређене политичке користи.⁴⁴ Штедимлија ће испред Црногорског вијећа, бити задужен између осталог да шири пропагандни материјал и наравно да одржава везе са представницима усташке власти.⁴⁵ Оваква влада од самог почетка неће имати било каквог утицаја, не само на малобројне црногорске грађане у Хрватској већ ни на оне у Црној Гори. Црногорско државно вијеће такође није имало свој програм, а врло брзо по његовом оснивању, већина чланова напустиће ово вијеће чиме ће оно изгубити и сваки значај. Иако ће већ поменути Зигфрид Каше подржавати акцију црногорских сепаратиста у Загребу, са друге стране Нојбахер је одлучно био против такве сарадње, истичући да је њихова снага у Црној Гори минорна и да се знатан дио црногорских федералиста придружио партизанским јединицама.⁴⁶

У изјави коју ће дати после рата некадашњи министар спољних послова НДХ М. Алајбеговић, истиче се да је Штедимлија у другој половини 1944. године боравио у Бечу, гдје је имао потпуну подршку Министарства спољних послова НДХ као и хрватског Генералног конзулата.⁴⁷ Иако су планови Штедимлије и Дрљевића потпуно пропали, од своје идеје до самога краја рата они неће одустати. Тако ће и почетком 1945. године Дрљевић у Беч и Берлин упутити своје изасланике који су имали задатак да за црногорску ствар приволе високе њемачке званичнике. У Бечу ће Штедимлија преко прије свега њемачке обавјештајне службе покушати да још једном за црногорску ствар приволи Нојбахера коме ће предати и један извјештај, у коме се између осталог ис-

⁴³ Радоје Пајовић, *Контрареволуција у Црној Гори, четнички и федералистички покрет 1941-1945*, Цетиње, 1977, 537.

⁴⁴ А. Стаматовић, *нав. дјело*, 337.

⁴⁵ Вељко Ђурић Мишина, Блажо Ђуровић, *Досије Штедимлија*, Нови Сад, 2023, 17.

⁴⁶ Р. Пајовић, *нав. дјело*, 538.

⁴⁷ Б. Кризман, *нав. дјело*, 245.

тиче да су наводно Црногорци присилно мобилисани у четнике. У извјештају се такође истиче и да ће формирањем војних јединица под командом Секуле Дрљевића они бити раме уз раме са нацистичком војском у борби како се наводи против нове Југославије. Сви напори црногорских сепаратиста били су узалудни, од помоћи нацистичке Њемачке ипак неће бити ништа.⁴⁸

Током 1945. године доћи ће до потпуног слома нацистичке Њемачке а самим тим и Независне Државе Хрватске. Судбину ових земаља, пратиће и Марковић Штедимлија кога ће војници СССР-а заробити 1945. године у Аустрији. Наредних десет година, од 1945. до 1955. године он проводи у СССР-у у заробљеништву. У међувремену ће Земаљска комисија за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача Федералне државе Хрватске, прогласити Савића Марковића Штедимлију ратним злочинцем. Оптужен је за подстицање на убиства и покоље, систематски терор, да је подстицао на убијање стараца, депортацију и интернирање грађана. Такође је оптужен да је успоставио политичку сарадњу са окупатором, и наводи се следеће:...“Окривљени је као публициста и равнатељ Усташког Накладног завода написао читав низ чланака у којима позива народ на борбу против Срба и Жидова, те слободољубивих антифашистичких Хрвата, а истребљење Срба сматра коначним рјешењем хрватског питања...”⁴⁹ О годинама проведеним у СССР-у, Штедимлија ће оставити и свједочанство односно написаће мемоаре у којима се детаљно описује његов живот у совјетским гулазима и бројна искушења кроз која је пролазио.⁵⁰

Марковић Штедимлију ће 1955. године совјетске власти предати југословенским. Сам процес суђења трајао је неколико мјесеци у Загребу гдје је донијета и коначна пресуда којом се проглашава кривим јер је заговарао идеју успоставе независне црногорске државе која би постала дио новог поретка у Европи. Штедимлија је такође оптужен да је с тим у вези, одржавао сталне контакте са високим усташким и окупаторским чиновницима, да је такође преко својих публицистичких радова настојао додатно ширити мржњу између Срба и Хрвата, како би се онемогућио заједнички живот поменутих народа у једној држави.⁵¹ Одлуком југословенских власти осуђен је на осам година строге робије. Од важности је нагласити да Штедимлија није одлежао пуну казну затвора, већ је пуштен на слободу неколико година раније.⁵² Пуштањем на

⁴⁸ Р. Пајовић, нав. дјело, 538–539.

⁴⁹ Р. Петровић, нав. дјело, 86, 88.

⁵⁰ Савић Марковић Штедимлија, *Десет година у гулагу*, том 1-2.

⁵¹ Р. Петровић, нав. дјело, 89-90.

⁵² Исто, 95.

слободу он постаје близак сарадник југословенске Удбе што између осталог потврђује и Анте Цилига међу Хрватима један од истакнутијих комунистичких првака.⁵³ Губитком грађанских права на двије године, он бива спријечен под својим именом да објављује текстове, па је тако искористио име своје пријатељице Љубице Кланчић како би наставио свој публицистички рад. Тако ће своје радове објављивати у следећим часописима: *Историјски записи*, *Стварање*, *Гласник етнографског музеја Цетиња*, *Наше море*, *Данас*, *Библиографски вјесник Цетиње*, *Књижевност*. Такође ће своје радове објављивати и у католичком часопису *Цркве у свијету*.⁵⁴

Одговор на питање зашто Штедимлија у Југославији није одлежао пуну затворску казну можемо наћи у следећем. Наиме, Штедимлија је био добар пријатељ са Мирославом Крлежом, то пријатељство ће настати прије Другог свјетског рата. И заправо њихови добри односи били су пресудни и битно су утицали да се Штедимлија пар година раније пусти на слободу. И не само то, да би апсурд био већи Штедимлија ће се уз помоћ Крлеже запослити након пуштања из притвора у Лексикографски завод у Загребу.⁵⁵

Са друге стране, постоје озбиљне сумње да је Савић Марковић био агент више страних служби. О томе доста прецизно говори и високи послератни комунистички функционер Анте Раштегорац, у изјави коју ће дати у Београду 1958. године, у којој јасно наводи да се са усташком обавјештајном службом Штедимлија повезао и прије Другог свјетског рата, и да је заправо ту сарадњу само наставио почетком ратних збивања.⁵⁶ До почетка 1943. године односно до краја 1942. овај црногорски сепаратиста је сарађивао само са усташама, а онда је по ријечима Раштегорца остварио близак контакт са њемачком службом.⁵⁷ Усташким обавјештајцима није било по мјери његово врбовање за њемачку службу, због чега ће током 1943. године Штедимлија бити чак и притворен али ће врло брзо на интервенцију Њемаца бити пуштен на слободу. Да је био повезан са нацистичком службом, потврђују и документа Гестапо-а. У једном од докумената који ће бити упућен служби у Берлин, наводи се у најкраћим цртама његова биографија и каже се између осталог да је Штедимлија човјек од повјерења Дрљевићу и један од најближих сарадника. Такође се у једном документу датиран 29. априла 1943. године помиње да је

⁵³ Исто, 95–96.

⁵⁴ Исто, 96–97.

⁵⁵ Вељко Ђурић Мишина, Блажо Ђуровић, *нав. дјело*, 7, 9.

⁵⁶ Исто, 19.

⁵⁷ Исто, 19–20.

Штедимлија добио пропусницу од њемачке управе у Загребу за пут до Београда.⁵⁸

Да је Савић Марковић био током рата и совјетски обавјештајац, постоје одређене сумње али не и потпуно чврсти докази. Наиме поменути Раштегорац у свом извјештају наводи да се сумњало током рата да је Штедимлија совјетски човјек, да је чак преко једног обавјештајца из Гестапо-а који је био руски човјек ступио у контакт са совјетском службом.⁵⁹ Посебно је интересантно истаћи чињеницу, да је у тренутку потпуног хаоса 1945. године он отишао за Аустрију-Салцбург гдје се предао совјетској армији. Чак су и поједини усташки чиновници блиски Павелићу сумњали да је агент СССР-а. Његова улога у паду Хортијеве владе у Мађарској се такође истицала, што је у датом тренутку у највећој мјери одговарало СССР-у.⁶⁰

Савић Марковић ће свакако своје изражено анти-српство наставити до краја свог живота. Један од последњих напора које ће овај сепаратиста учинити на том пољу, је и акција рушења Његошеве капеле на Ловћену и подизања једног прије свега анти-православног објекта тј. маузолеја. Да је Штедимлија свесрдно подржао пројекат рушења капеле, сасвим је јасно. У *Вјеснику* ће 26. априла 1970. године написати текст под насловом *Знамо ко води кампању против Његошева маузолеја*. У поменутом тексту на самом почетку, даје свој суд о људима који су били противници изградње маузолеја и истиче: "...Међутим, кампања против подизања тог споменика у самој земљи малаксала је и готово обустављена, али је пренесена и интензивирана у иностранству. Та кампања почела је као подршка извјесним круговима у домовини и у почетку се ограничавала на штампу четничко-љотићевско-емигрантску..."⁶¹

Истини за вољу, Штедимлија наводи да је Његошева капела на Ловћену разрушена током Првог свјетског рата, што је огроман помак с обзиром на учестале ставове у нашем времену, у којима се истиче како је Његошеву капелу наводно разрушила србијанска војска. Даље у тексту се помиње какво је било стање у земљи након уједињења 1918. године, у јасном покушају да што лошије прикаже положај Црне Горе. Обнову Његошеве капеле из 1925. године, коментарише као покушај да се додатно умире они Црногорци који су били истакнути противни-

⁵⁸ Исто, 20.

⁵⁹ Исто, 24–25.

⁶⁰ Исто, 23–24.

⁶¹ Савић Марковић Штедимлија, *Знамо ко води кампању против Његошева маузолеја*, у: *Сумрак Ловћена*, Поводом 170 година од упокојења Св. Петра II Ловћенског тајновида, Цетиње, 2021, 141.

ци режима краља Александара у Београду. Штедимлија покушава додатно оправдати изградњу маузолеја, истичући како обични грађани нијесу са одушевљењем дочекали обнову капеле. Противнике изградње маузолеја, покушава представити као људе који су против саме Црне Горе, људе који не држе ни до Његоша ни до црногорске традиције, већ до традиције која се веже за краља Александра. И саму капелу назива „Александрова капела“, и под тим именом како тада тако и данас у савременој Црној Гори често се огласи група људи која је одлучно против повратка Његошеве капеле на Ловћену. Наравно на самом крају текста, није могао да пропусти прилику да нападне и Српску православну цркву.⁶²

Савић Марковић Штедимлија скончаће свој живот у Загребу 1971. године.⁶³ Управо ће у овом граду оставити дубог траг за вријеме Другог свјетског рата, препознат као прво перо Загреба, како га је од милоште звао Павелић.⁶⁴ Својим дјеловањем као новинар, публициста он је предано радио на пољу фалсификовања црногорске историје са јединим циљем да се народ у Црној Гори удаљи од српског националног идентитета. У тој намјери он ће имати свесрдну подршку хрватских национал-шовиниста, са којима се повезао током свог боравка у Загребу. И на крају можемо закључити да ће својим национал-идеолошким следбеницима у наслеђе оставити како и на који начин треба да дјелују на пољу негирања српског карактера Црне Горе, што ће се деценијама касније показати као пропао пројекат.

⁶² Исто, 141-142.

Против изградње маузолеја на Ловћену је био и изданак славне династије Петровић Његош, принц Михаило Петровић Његош. Како је принц Михаило гледао на изградњу маузолеја, јасно се може видјети на основу његовог текста под насловом *Његошева капела на Ловћену српска светиња*. Текст ће бити објављен у *Гласу канадских Срба* 1969. године. У поменутом тексту, принц Михаило разумије се јасно осуђује одлуку тадашњих комунистичких власти везану за изградњу маузолеја и истиче: „Гроб владике Рада у спомен-капели на врху Ловћена је српска национална светиња. На њу се и у Првом и у Другом свјетском рату био сручио бијес непријатеља...“ Принц Михаило ће исто тако коментарисати и обнову капеле након Првог свјетског рата, ријечима да је Његошева капела обновљена 1925. године као „вјерна реплика првобитне“. (видјети у: *Црногорско питање*, извори истине, Зборник докумената, приредили, др Владимир Д. Јовићевић, др Будимир Алексић, Подгорица, 2023, 190).

⁶³ Р. Петровић, *нав. дјело*, 112.

⁶⁴ Исто, 71.

Ilija BAJOVIĆ

POLITICAL AND CULTURAL ACTIVITIES OF SAVIĆ
MARKOVIĆ ŠTEDIMLIJA

Summary

This paper is a modest contribution toward objectively presenting the life and work of Savić Marković Štedimlija, based on historical facts. As presented in this paper, Štedimlija drew the attention of the reading public through his political activities and published works. In conclusion, the actions of Marković Štedimlija intensified significantly during World War II, when, with the wholehearted support of Pavelić, he continued his work, which was directly aimed against the Serbian people. The life path of Štedimlija was marked by radical turns—from a young man who initially identified as a national Serb, which is evident in his early works, to forming close ties with the communists between the two world wars, and ultimately becoming a servant of the Ustaše regime in Zagreb. He was known to have maintained very close ties with the German secret service.

Литература:

- Алексић Будимир, *Огледи из историје Црне Горе и Боке*, Институт за српску културу Никшић, Никшић, 2022.
- Андријашевић Живко, *Нација с грешком*, Побједа, Подгорица, 2007.
- Алексић Будимир, *Црвено-Црна Гора, О унијаћењу и кроатизацији Црне Горе некад и сад*, Омладински интелектуални центар Никшић, Никшић, 2002.
- Алексић Будимир, Крстајић Славко, *Трговци душама, Дукљанско-монтенегрински вјерски трафикинг у свјетлости докумената*, БОНАРТ Нова Пазова, Омладински интелектуални центар Никшић, Никшић, 2003.
- Бојовић Јован, „Српски народ у Југословенској федерацији 1945–1991“, Историјски записи, година LXVI, 1-4, Подгорица, 1993, 234.
- Вујовић Димитрије, *Прилози изучавању црногорског националног питања*, НИО „Универзитетска ријеч“ Никшић, Никшић, 1987.
- Ђурић Вељко, *Усташе и православље*, КУИЗ Белетра, Београд, 1989.
- Ђурић Вељко Мишина, Ђуровић Блажо, *Досије Штедимлија*, Архив Војводине, Нови Сад, 2023.
- Јовићевић Владимир, Алексић Будимир, *Црногорско питање*, извори истине, Зборник докумената, Штампар Макарије Београд, Подгорица, 2023.
- Кризман Богдан, *Усташе и Трећи Рајх*, Глобус Загреб, Љубљана, 1983.
- Марковић Штедимлија Савић, *Десет година у гулагу*, Матица црногорска, Подгорица, 2004.

- Марковић Штедимлија Савић, *Знамо ко води кампању против Његошева маузолеја*, Сумрак Ловћена, Поводом 170 година од упокојења Св. Петра II Ловћенског тајновидца, Светигора, Цетиње, 2021.
- Никчевић Милорад, *Одсјаји култура, Хрватска и црногорска култура стољећима*, ЦКД Монтенегро Монтенегрина Осијек, ХЦДП Кроатика Монтенегрина Загреб, Загреб, 2002.
- Новак Виктор, *Магнум Кримен*, Нова књига Београд, Београд, 1986.
- Петровић Растислав, *Црногорске усташе*, ИШ Стручна књига Београд, Београд, 1997.
- Пилар Иво, *Јужнославенско питање, приказ ујелокупног питања*, Матица Хрватска огранак Матице хрватске у Винковцима, Винковци, 2017.
- Пајовић Радоје, *Контрареволуција у Црној Гори, четнички и федералистички покрет 1941-1945*, Историјски институт СРЦГ - Титоград, Обод - Цетиње, 1977.
- Раковић Александар, *Црногорски сепаратизам*, Катена Мунди, Београд, 2019.
- Стаматовић Александар, *Историјске основе националног идентитета Црногораца 1918–1953*, Институт за српску културу Никшић, Српска кућа Подгорица, Никшић, 2021.
- Џомић Велибор, *Црногорска лажна црква*, Орфеус Нови Сад, Удружење књижевника Црне Горе Подгорица, Подгорица, 2008.